

**Troballes arqueològiques
al teatre romà de Tarragona
Diari de Francesc Carbó (1919)**

Troballes arqueològiques al teatre romà de Tarragona Diari de Francesc Carbó (1919)

*Troballes arqueològiques al teatre romà de Tarragona.
Diari de Francesc Carbó (1919)*

Edició

Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT)
Agència Catalana del Patrimoni Cultural (ACdPC)
Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Direcció

Mònica Borrell Giró

Edició científica

Josep Anton Remolà Vallverdú

Textos

Xavier Domingo Maganya
Diana Gorostidi Pi
Josep Guitart i Duran
Jaume Massó Carballido
Josep Anton Remolà Vallverdú
Julio César Ruiz Rodríguez
Jacinto Sánchez Gil de Montes

Disseny gràfic i maquetació

Albert Navarro

Fotografia i tractament d'imatge

Gemma Jové Llopis

Digitalització del Diari de F. Carbó

Biblioteca de Catalunya

Correcció de textos

Incyta Multilanguage SL

Impressió

EADOP

© De l'edició: Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

© Dels textos: els autors corresponents

© De les fotografies: Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

ISBN: 9788439399407

Dipòsit legal: B 23520-2019

Biblioteca de Catalunya - Dades CIP

Troballes arqueològiques al teatre romà de Tarragona. Diari de Francesc Carbó (1919)

Inclou el facsímil del diari de Francesc Carbó, Troballes arqueològiques a Tarragona, Biblioteca de Catalunya. Manuscrit. Ms. 2243. – Bibliografia. – Conté: El teatre de Tarraco i el servei d'excavacions de l'IEC / Josep Guitart i Duran -- Les excavacions del 1919 al teatre romà de Tarragona / Jaume Massó Carballido -- Aportacions al coneixement del teatre de Tarraco i el seu entorn / Jacinto Sánchez Gil de Montes i Josep Anton Remolà Vallverdú -- Les escultures trobades al teatre de Tarraco el 1919 / Julio César Ruiz Rodríguez -- Lepigrafia trobada a les excavacions del 1919 / Diana Gorostidi Pi -- Elements de decoració arquitectònica procedents de les excavacions del 1919 / Xavier Domingo Maganya -- Diari de Francesc Carbó (1919)

ISBN 9788439399407

I. Remolà Vallverdú, Josep Anton, editor literari II. Carbó, Francesc, 1868-1924. Troballes arqueològiques a Tarragona

1. Teatre romà (Tarragona, Catalunya) 2. Biblioteca de Catalunya. Manuscrit. Ms. 2243 3. Excavacions arqueològiques – Catalunya – Tarragona 4. Manuscrits catalans – Catalunya – Barcelona – Facsímils 5. Tarragona (Catalunya) – Arqueologia romana 904(460.23 Ta Tarragona):7.032(37)

Amb la col·laboració de:

 Biblioteca
de Catalunya

Institut
d'Estudis
Catalans

Índex

Presentacions	09
El teatre de <i>Tarraco</i> i el servei d'excavacions de l'IEC Josep Guitart i Duran	13
Les excavacions del 1919 al teatre romà de Tarragona Jaume Massó Carballido	21
Aportacions al coneixement del teatre de <i>Tarraco</i> i el seu entorn Jacinto Sánchez Gil de Montes i Josep Anton Remolà Vallverdú	29
Les escultures trobades al teatre de <i>Tarraco</i> el 1919 Julio César Ruiz Rodríguez	47
L'epigrafia trobada a les excavacions del 1919 Diana Gorostidi Pi	73
Elements de decoració arquitectònica procedents de les excavacions del 1919 Xavier Domingo Maganya	79
Bibliografia	103
Diari de Francesc Carbó (1919)	109

Les escultures trobades al teatre de *Tarraco* el 1919

Julio C. Ruiz

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

1. Introducció

Entre els mesos de juliol i octubre del 1919 es van trobar nombroses escultures romanes, pertanyents al programa estatuari de l'edifici teatral, que actualment formen una part crucial de la col·lecció del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.¹ La major part d'aquestes escultures s'han inclòs en els estudis de conjunt sobre les escultures erigides en aquest edifici, centrats en les estàtues i retrats relacionats amb els diversos cicles dinàstics que s'instal·laren al front escènic.² No obstant això, per dur a terme aquests estudis, els investigadors s'han basat en un informe que suposa una còpia molt resumida del diari d'excavació de Francesc Carbó.³ Aquesta còpia, a més de ser una versió molt abreujada i simplificada del diari, i d'estar privada de la visió de qui va estar supervisant directament els treballs arqueològics, no concerneix la totalitat de l'excavació, ja

1 Aquest treball, que forma part de l'estudi exhaustiu en curs sobre l'escultura del teatre romà de Tarragona, s'inscriu en el projecte de recerca HAR2015-65319-P (MINECO/FEDER, UE) i en la tesi doctoral de l'autor (FPU2016/00675). Vull agrair a l'equip del MNAT, especialment a Montserrat Perramon, Josep Anton Remolà i Mònica Borrell (directora), no només haver-me donat l'oportunitat de participar en aquesta obra, sinó també la seva contínua disponibilitat, la seva col·laboració i les facilitats que m'han donat per dur a terme aquest estudi. Les fotografies de les escultures pertanyen a l'arxiu fotogràfic del MNAT. Agraïxo a Gemma Jové la seva ajuda per recopilar i tractar el material gràfic. Traducció de l'original en castellà a càrrec d'Aina Cartagena.

2 Treballs sobre l'escultura del teatre de *Tarraco*: Koppel 1982. Koppel 1985, 13-32. Fuchs 1987, 172-173, lám. 72-73. Boschung 2002, 91-92, núm. 27.1-27.9, lám. 76 i 77. Koppel 2004, 116, fig. 74, lám. IX. Mar i altres 2010, 189-198, fig. 16-20.

3 Informe elaborat per encàrrec de la Comissió Provincial de Monuments amb el títol "Relación de los objetos arqueológicos aparecidos con motivo de los desmontes practicados en los patios de Escofet, antiguo huerto de Capuchinos, de la calle de San Magín, adquiridos por Bonet, Mallol y Montlleó para edificar unos almacenes de aceite". L'informe, amb lleugeres modificacions, es va publicar al *Boletín Arqueológico* amb el títol "Hallazgos en el teatro romano de Tarragona". Aquest article no està signat, però el text i els dibuixos que conté són pràcticament idèntics als de l'informe que va presentar a la Comissió Provincial de Monuments el seu secretari Cosme Oliva, la qual cosa fa bastant segur que en fos l'autor ([C. Oliva] 1919). Vegeu les notes 27 i 28 de la contribució de Jaume Massó en aquest mateix volum.

que únicament fa referència a les troballes del juliol i l'agost. Per aquesta raó, s'hi ometen un nombre considerable de peces escultòriques i les seves circumstàncies concretes de troballa, que, en canvi, Carbó descriu i il·lustra fidelment.

En el transcurs del nostre estudi hem pogut comprovar l'elevat grau de precisió tant en les descripcions com en els dibuixos que va dur a terme Carbó, cosa que fa possible avançar de manera significativa en els coneixements que es tenien fins ara sobre les escultures procedents del teatre de *Tarraco*. La revisió atenta d'aquest diari d'excavació permet determinar amb total seguretat la troballa de diverses estàtues i fragments escultòrics a l'excavació desenvolupada el 1919 en aquest edifici, i saber amb certa exactitud fins i tot els llocs precisos on es van trobar. Entre aquestes peces, n'hi ha que són àmpliament conegudes; la fidelitat en els dibuixos i descripcions es fa patent en la circumstància que les escultures són recognoscibles a simple vista i, a més, van acompanyats de les corresponents mesures, plenament contrastables amb l'evidència conservada actualment. A més, s'han pogut reconèixer altres peces que no s'havien atès en la recerca i constatar l'existència i l'aspecte d'alguns fragments escultòrics el parador actual dels quals és desconegut o, almenys, no s'ha pogut localitzar.

Per tot això, la consulta del diari d'excavació que centra el nostre interès, malgrat que es va redactar fa exactament un segle, encara avui ofereix l'oportunitat d'actualitzar l'escrit a propòsit de les escultures romanes procedents del teatre de *Tarraco*. En aquesta ocasió m'he centrat a identificar les escultures que actualment es conserven al MNAT respecte als dibuixos i descripcions del diari, i he prestat especial atenció a les circumstàncies del seu descobriment (vegeu la ubicació de les troballes a la fig. 1) i també a la història recent d'aquestes peces. En primer lloc, se'n fa una valoració general, seguida d'un catàleg detallat de les escultures.⁴ En darrer lloc, s'exposa una relació detallada de les troballes, ordenades seguint un criteri cronològic i precedides per la indicació del punt exacte on es van trobar segons les dades de Carbó.⁵

Per elaborar aquest treball ha estat fonamental consultar altres publicacions del segle passat centrades en l'excavació del teatre romà el 1919, que suposen fonts d'informació complementària al diari de Carbó. En destaquen l'article de Puig i Cadafalch (1923) i, en particular, un informe de Samuel Ventura Solsona, director del Museu entre el 1939 i el 1967, que recull les peces arqueològiques que es van ingressar al Museu procedents d'aquesta excavació (Ventura, 1943, esp. 200-201).

4 A les fitxes corresponents es recullen les referències bibliogràfiques principals i més recents per a cadascuna de les peces. A causa dels objectius específics d'aquesta contribució, s'ha deixat per més endavant l'estudi global de les escultures, tenint en compte també les que es van recuperar el 1976/1977.

5 Les referències planimètriques corresponen, en la majoria de les escultures (cat. núm. 1-6 i 7-16), al plànol 1, corresponent a la zona de la *scaena* i l'*hyposcaenium*, que es troba entre les pàgines 38 i 39 del diari. La ubicació de cat. núm. 7 pren com a referència el plànol 2, entre les pàgines 40 i 41. Agraïxo a Jacinto Sánchez Gil de Montes la informació proporcionada pel que fa a les qüestions topogràfiques i planimètriques. Vegeu, en aquest mateix volum, la contribució de Jacinto Sánchez i Josep Anton Remolà.

2. Valoració general de les troballes escultòriques

Pel que fa a la topografia de les troballes, pràcticament la totalitat de les escultures va sortir a la llum en una zona molt concreta, a la meitat anterior occidental de la *scaena* i, sobretot, a l'*hyposcaenium*, on es van centrar els treballs arqueològics fins al 29 d'agost. La majoria de les peces es va exhumar en punts diferents i a diversa profunditat per sota del nivell de formigó de la *scaena*.

Les peces més ben conservades i més conegudes de l'excavació del 1919 corresponen a quatre torsos acèfals pertanyents a estàtues icòniques que representaven eminents personatges de l'imperi romà del període altimperial. Es tracta de figures masculines, dues vestides amb toga i dues amb vestimenta militar, col·locades amb tota probabilitat originalment a la *scaenae frons*, i atribuïdes a una galeria d'estàtues de la família imperial. Pel que fa als togats, el 4 d'agost es va trobar la part superior –aproximadament un terç de la figura total– d'una estàtua togada colossal (cat. núm. 3). El 14 d'agost es va trobar una estàtua togada infantil amb *bullae*, que devia representar un príncep adoptiu de la casa imperial julioclaudia (cat. núm. 4).

Potser les escultures més emblemàtiques d'entre les que es van trobar el 1919 són els dos torsos masculins amb indumentària militar⁶ (cat. núm. 5 i 6). Gràcies als dibuixos i descripcions de Carbó, sabem amb força exactitud que tots dos van sortir a la llum partits en diversos fragments. Cadascun dels trossos es va trobar en dies i llocs diferents, i es van anar reintegrant gradualment fins a obtenir com a resultat l'aspecte que presenten actualment. El primer tors toracat (cat. núm. 6) es va trobar trencat en un nombre de fragments menor. La major part del tors va aparèixer el 20 d'agost, mentre que els fragments anatòmics corresponents es van recuperar durant els dies 30 de juliol i 9 i 11 d'agost.

En canvi, el segon tors militar que es va trobar el 1919 (cat. núm. 5) es va recompondre a partir de més trossos. Els primers van sortir a la llum el 13 d'agost, a tocar amb el cap del príncep julioclaudi més jove (cat. núm. 2; *vid. infra*). Un correspon al braç i l'espatlla del lateral esquerre de la figura, la pertinença del qual a una mateixa estàtua es va posar en dubte en el moment de la troballa, tot i que posteriorment es va poder confirmar positivament.⁷ Després de trobar la cama esquerra el 18 d'agost, el 20 d'agost també es va trobar la major part del tors –trencat en diversos fragments–, que es va extreure i recompondre el dia següent. No obstant això, el fet que Carbó no fes un dibuix d'aquest exemplar fa

6 Es va descobrir un tercer tors toracat el novembre del 1976: MNAT 45602. Koppel 1982, 143-145, núm. 7, fig. 4. Koppel 1985, 19-20, núm. 10, lám. 7,3 i 8. Garriguet 2001, 56, núm. 77, lám. XXII, 4. Boschung 2002, 91, núm. 27,3, lám. 77,2. Mar i altres 2010, 194-197 fig. 19. Ojeda 2019, 310-314, lám. 2 i 5.

7 En qualsevol cas, tenint en compte aquesta circumstància, aquells dies es va començar a forjar la idea que tots els fragments escultòrics que es van trobar durant l'excavació del 1919 es van dipositar intencionadament, d'antic i després de destruir les estàtues corresponents, als llocs on es van trobar.

impossible reconèixer quines parts exactes es van exhumar el 21 d'agost. El dia següent encara va sortir a la llum un altre fragment, que sí que es va il·lustrar i que es pot identificar com l'extrem inferior dret de la caiguda del mantell d'aquesta escultura. Com que el primer tors (cat. núm. 6) ja estava bastant complet, es pot suposar que igualment va pertànyer al toracat que ens ocupa un tros de vestidura que també es va trobar durant aquella jornada al mateix punt –potser corresponent al mantell al dors de la figura–, que no s'ha pogut identificar amb exactitud. Per la mateixa raó, és bastant probable que també li pertanyi un tros de caiguda del *paludamentum* recuperat el 27 d'agost en una zona a l'est, on s'havia ampliat el terreny per excavar poc abans d'aquell dia.

Pel que fa a la història recent de les escultures, val la pena entretenir-se en la situació particular de les cames de les dues estàtues toracades. Això és a causa, principalment, de la circumstància que, en un primer moment i durant un període de temps considerable, no es van considerar pertanyents a aquests torsos. A la publicació de Puig i Cadafalch del 1923 hi apareixen fotografies de les dues escultures sense alguns dels fragments de la part inferior, que se'ls van unir poc més tard, incloent-hi els corresponents a les extremitats inferiors (fig. 2). Només es va reintegrar la cama esquerra a l'exemplar cat. núm. 5, com demostren la fotografia inclosa a l'obra de F. Poulsen –del 1932– i altres imatges d'inicis dels anys quaranta (fig. 3). No obstant això, el fragment de la cama dreta, corresponent a la part de sota el genoll, que es conservava cap al 1932 al costat de l'escultura (cf. fig. 3a), se li va unir més tard. Crida l'atenció la circumstància que aquest fragment no consta al diari de Carbó, ni en cap altra font relacionada amb els materials arqueològics procedents del teatre, de manera que no sabem en quin moment o lloc es va trobar, tot i que podem suposar que prové de les excavacions del 1919.

També es devien guardar per separat les extremitats inferiors del tors militar cat. núm. 6 (fig. 4). A la relació d'escultures procedents del teatre que es van ingressar el 9 de desembre del 1922 (Ventura, 1943, esp. 200-201) hi apareixen dues cames, totes dues sense els peus corresponents, amb els números de registre "A 1141" i "A 1142". Ventura era de l'opinió que aquestes dues extremitats eren de majors dimensions que les estàtues toracades i que, per tant, devien pertànyer a escultures diferents. Tot i això, les dades i les mesures que en va indicar aquest autor, confrontades amb la informació i els dibuixos de Carbó, en fan segura la correspondència amb les cames del toracat cat. núm. 6. Anys més tard se li van reintegrar, així com el peu dret, fins a obtenir l'aspecte que presenta actualment. No sabem el moment exacte en què es va dur a terme aquesta reintegració.⁸

8 Ventura no inclou als seus informes sobre el Museu de 1941-1943 cap fotografia d'aquesta escultura, per la qual cosa no podem descartar que, ja aquells anys, s'hagués fet aquesta recomposició. Tot i això, també hi ha la possibilitat que les cames es reintegressin a l'escultura més tard; en tot cas, abans del muntatge del Museu a inicis dels anys seixanta, després del trasllat a l'edifici de la plaça del Rei.

Precisament per la seva acusada similitud, Carbó va posar el peu dret de l'estàtua cat. núm. 6 en relació amb un altre peu –també descalç i de la mateixa banda– que es va trobar trencat en dos fragments (cat. núm. 10). De manera encertada, des del moment que es van trobar –entre el 31 de juliol i l'1 d'agost– el va considerar pertanyent a una de les dues estàtues toracades.⁹ Aquesta peça apareix a la relació de Ventura amb el número de registre "A 1143" (Ventura, 1943, 201) i en aquella època –cap al 1940-1942– se li va assignar un número d'inventari correlatiu respecte a la resta de troballes escultòriques del teatre. No obstant això, tant les observacions de Carbó i les dades de Ventura com el mateix fragment escultòric han passat desapercebuts a la investigació. Podem suposar que, en no haver-se reintegrat les cames en un primer moment, el peu va quedar descartat. La comparació amb l'estàtua toracada que es va trobar el 1976/1977,¹⁰ els peus de la qual estan en més bon estat de conservació, evidencia que correspon al peu en què recolza l'estàtua cat. núm. 5, els peus de la qual no s'havien localitzat fins aquell moment.

El 1919 també es van trobar dos caps –retrats de prínceps julioclaudis– que a l'Antiguitat es van treballar com a peces a part per unir-les a uns torsos que no han arribat als nostres dies. El 13 d'agost es va trobar el cap del príncep julioclaudi més jove, que es pot identificar com una representació de Gai Cèsar (cat. núm. 2). Des del moment que es va trobar, Carbó va posar l'atenció en la desaparició de la part posterior del cap, i va advertir correctament que no era a causa d'un trencament, sinó que la peça que falta es va esculpir en origen com a element separat. El retrat juvenil de Germànic (cat. núm. 1) es va trobar just una setmana després. A causa de la circumstància que tots dos retrats es van descobrir juntament amb fragments més grossos dels dos torsos toracats (cat. núm. 5 i 6), es va pensar que pertanyien als torsos militars. De fet, amb posterioritat, durant molts anys hi van estar inserits. Tot i això, aquesta atribució era errònia, com queda demostrat amb una ullada ràpida a les fotografies fetes als anys trenta del segle passat (fig. 3, esquerra; fig. 4). Cap al 1940 o una mica abans, es va rectificar definitivament aquesta pertinença, com podem constatar per mitjà de fotografies d'aquell moment, en què s'observen els retrats dels prínceps julioclaudis exposats per separat (fig. 5).

Totes les escultures esmentades fins aquí s'han tingut en compte en els estudis sobre l'escultura del teatre de *Tarraco*, però a l'excavació del 1919 també es van trobar altres fragments escultòrics que s'havien considerat de procedència indeterminada fins als nostres dies. Amb tot, podem constatar que no hi ha d'haver

9 En concret, es va arribar a pensar que pertanyia al toracat cat. núm. 6, tot i que, a causa de la troballa del peu que realment correspon a aquesta estàtua, podem descartar aquesta atribució.

10 Vegeu la nota 6.

cap dubte pel que fa al lloc on es van trobar, ja que apareixen dibuixats i descrits en detall al diari de Carbó.

Un d'aquests fragments correspon a la part inferior esquerra d'una estàtua togada (cat. núm. 12). Cal destacar una mà esquerra de mida més gran que la natural (cat. núm. 9), al canell de la qual, com va observar Carbó, s'aprecia una zona sense treballar destinada a encaixar-la amb l'avantbraç de la figura corresponent, que segurament cobria una peça de roba. Al mateix temps es va exhumar un peu esquerre descalç, recolzat en un plint, corresponent a la cama exonerada de la figura a la qual va pertànyer (cat. núm. 11). Aquesta última peça no està publicada a la monografia sobre les escultures exemptes procedents de *Tarraco*, ni l'hem pogut localitzar.¹¹

Una altra peça que no s'ha pogut trobar entre les que actualment es conserven correspon a un peu dret, calçat, que recolza sobre un plint del qual es conservava una mínima part (cat. núm. 13). Aquesta peça es va trobar en un punt considerablement més allunyat al sud-oest. Finalment, pel que fa a les escultures de la zona del *parascaenium*, al diari es fa referència a una sèrie de fragments menors, l'absència de dibuix, mesures o dades suficients dels quals impedeix identificar-los entre les escultures conservades (cat. núm. 14-16). Hi ha la possibilitat que corresponguin, almenys en part, a trossos exigits de les escultures més ben conservades, i en aquest cas seria bastant probable que pertanyessin als torsos militars.

A partir del 30 d'agost, quan els treballs es van estendre a la zona de la *cavea* del teatre, gairebé no van sortir escultures a la llum. L'única troballa d'aquesta zona correspon a una curiosa peça, avui segurament desapareguda, ja que ha estat impossible localitzar no només l'escultura en si sinó també dades que hi facin al·lusió, trobada el dissabte 27 de setembre (cat. núm. 7). Sobre la base del dibuix, és molt difícil identificar la figura representada, segurament femenina, tot i que sembla que estava esculpida en un relleu bastant realçat. La peça, que presentava certs deterioraments i desperfectes, devia haver estat una escultura de molta qualitat.

Així mateix, a la zona excavada a partir del 4 d'octubre es van recuperar alguns elements arqueològics, entre els quals hi ha el fragment d'una petita estatueta de bronze, en actitud estant, de la qual es conservaven les cames sobre un plint circular (cat. núm. 8). A causa de l'absència d'una descripció més detallada i l'aspecte tan esbossat del dibuix, sembla que aquells dies els treballs d'excavació ja s'estaven fent de manera precipitada, sense que hi hagués temps per documentar-ne més detalls. En el cas d'aquesta estatueta, tampoc no tenim cap dada posterior al diari de Carbó ni s'ha pogut localitzar.

¹¹ La descripció, les mesures i el dibuix es corresponen amb el "pie izquierdo y parte del plinto de una estatua de mármol blanco" de 25 cm de longitud que Ventura va marcar amb el número de registre "A 1144" en la relació de les peces procedents del teatre: Ventura, 1943, 201.

Aquests últims exemples posen de manifest les vicissituds per les quals van passar els materials arqueològics procedents de l'excavació del teatre el 1919, fins que van ingressar definitivament en els fons del llavors Museu Arqueològic Provincial, el 9 de desembre del 1922. El 1943, Samuel Ventura indicava que "en los depósitos del Museo [...] penosamente se van clasificando y se va apurando la integración del conjunto de objetos procedentes del teatro, y así han aparecido algunos que no figuran ingresados en 1922" (Ventura, 1943, 201). Per aquesta circumstància, no podem descartar que en un futur es puguin atribuir al teatre i, en concret, a les excavacions que s'hi van dur a terme el 1919 algunes escultures descobertes en unes circumstàncies que encara no sabem actualment.

3. Catàleg d'escultures

1. Retrat de Germànic (MNAT 45000) (fig. 6)

Trobat el 20 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 9-25) 2 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*, al mateix lloc que la major part dels torsos toracats cat. núm. 5 i 6 (*Diari*, 22). Marbre blanc de gra fi amb taques grises.¹² Alçària total: 39 cm; alçària de la cara: 25 cm.

Es conserva en bon estat. Li falten la punta del nas i la vora de l'orella esquerra. Té petites rascades a l'ull i la galta esquerra.

Retrat juvenil de mida més gran que la natural. Els trets fisonòmics i la distribució del pentinat permeten reconèixer-lo com una representació de Germànic en edat juvenil. Es devia erigir al teatre com a conseqüència de la seva designació com a príncep successor. El retrat es pot datar entre els últims anys del regnat d'August o, probablement, a inicis del regnat de Tiberi.

Bibliografia: Koppel 1982, 146-147, núm. 8. Koppel 1985, 13-14, núm. 1, lám. 1. Boschung 2002, 91, núm. 27.2, lám. 76.2.4. Mar i altres 2010, 190, fig. 18. Ruiz 2018a, 81-82, núm. 1, fig. 1. Ruiz 2018b, 107-108, núm. 6, fig. 5.

2. Retrat de Gai Cèsar (MNAT 45001) (fig. 7)

Trobat el 13 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 11-24) 1,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*, a tocar del tors d'una estàtua toracada (cat. núm. 5) (*Diari*, 16). Marbre blanc de gra fi-mitjà. Alçària total: 39 cm; alçària de la cara: 25 cm.

Es conserva en bon estat. Li falten la part posterior del cap, que era una peça a part, així com la punta del nas i la vora superior del pavelló auditiu esquerre.

¹² El material lapidi d'aquest retrat, com també de cat. núm. 2, està sent analitzat actualment mitjançant tècniques arqueomètriques. Aquesta anàlisi pertany a un estudi més ampli fet en col·laboració amb Anna Gutiérrez (ICAC), Pilar Lapuente (Universitat de Saragossa / ICAC) i Isabel Rodà (UAB/ICAC).

Retrat juvenil de mida més gran que la natural. Els trets fisonòmics i, especialment, la distribució dels flocs de cabells permeten reconèixer-lo com una imatge de Gai Cèsar.¹³ La datació és similar a la del retrat anterior, però no és segur, com s'ha proposat en nombroses ocasions, que s'erigissin alhora i en un cicle de retrats comú.

Bibliografia: Koppel 1982, 146-147, núm. 9. Koppel 1985, 14-15, núm. 2, làm. 2. Boschung 2002, 91, núm. 27.1, làm. 76,1.3. Mar i altres 2010, 190-191 fig. 18. Ruiz 2018a, 81-82, núm. 2, fig. 2, 91-92. Ruiz 2018b, 108, núm. 7, fig. 6.

3. Part superior d'una estàtua togada colossal (MNAT 7584) (fig. 8)

Trobada el 4 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 10-27), 0,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*, al mateix nivell que l'actual carrer de Sant Magí (*Diari*, 7). Segons Carbó, l'estrat que cobria l'estàtua era d'al·luvió, i al punt on va sortir a la llum començava la terra de detritus. Marbre blanc de gra fi amb vetes grises (*Luni-Carrara*). Alçària total: 246 cm.

En el seu estat actual¹⁴ li falten el cap, el braç dret, la mà esquerra i part de la vestidura –totes peces a part–, així com el peu dret, que s'ha després. L'estàtua estava treballada en diversos blocs de marbre, que s'unien entre si amb tacs i grapes metàl·liques. Conserva abundants restes de policromia vermella a la toga, visibles a simple vista.¹⁵

El togat, de grandària colossal, recolza sobre la cama esquerra, i doblega lleugerament la dreta. Per sobre de la túnica porta una toga cenyida, sense *sinus* però amb un *balteus* ample, que es dirigeix en diagonal des de la maluc dret fins a l'espatlla esquerra, i sobre el qual penja un *umbo* petit i allargat. La vestidura presenta un esquema senzill, que es limita a uns quants plecs que pugen pràcticament sense interrupció des del peu dret fins a la cintura, mentre que el *balteus* i l'*umbo* destaquen per l'abundància de tela. Alguns autors han datat l'estàtua al segon quart del segle I dC, mentre que d'altres l'han situat durant el regnat d'August. Per això, principalment tenint en compte les seves dimensions, s'ha reconegut com una imatge d'August. No obstant això, també es troben característiques semblants en figures togades del primer quart del segle II dC.

Bibliografia: Koppel 1982, 139-140, núm. 1, fig. 1. Koppel 1985, 15-16, núm. 4, làm. 4. Garriguet 2001, 51-52, núm. 71, làm. XXI, 2. Boschung 2002, 91, núm. 27.6. Mar i altres 2010, 190, fig. 18. Ruiz 2018b, 106, núm. 5, fig. 4.

13 Agraïxo a David Ojeda les seves indicacions.

14 El 1977 es van trobar altres parts d'aquesta estàtua, corresponents a la majoria del tors. Com a resultat d'aquesta descoberta, es va aconseguir l'aspecte que té l'estàtua actualment.

15 Sobre això, vegeu: Liverani, 2014, 22, fig. 19-22. Darrerament, amb motiu de la intervenció de conservació i restauració que s'ha practicat a l'escultura, la neteja de la superfície ha aconseguit fer més evidents les restes de policromia, tant a la toga com a l'*scrinium*: Arroyo 2018.

4. Estàtua togada amb *bullà* (MNAT 7585)¹⁶ (fig. 9)

Trobada el 14 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 9-25), 1,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena* (*Diari*, 18). Marbre blanc de gra fi amb vetes grises (*Luni-Carrara*). Alçària total: 110 cm.

Li falten el cap, que era una peça treballada a part; les dues cames des del panxell cap avall i els dits de la mà esquerra.

El togat infantil, de mida més gran que la natural, es repenja a la cama dreta, mentre exonera lleugerament l'esquerra. Porta una túnica i, per sobre, una toga tan curta que deixa veure les corretges del calçat sobre el panxell. Sobre el pit penja una *bullà* relativament petita. Hi ha consens a datar aquesta estàtua a mitjans del segle I dC, igual que un altre togat, també amb *bullà* i molt similar, recuperat a les excavacions de 1976/1977.¹⁷ Probablement tots dos representaven Britànic i Neró, i es devien haver instal·lat com a *pendants* en un mateix cicle estatuari, erigit amb motiu de l'adopció de tots dos prínceps i la seva designació com a successors per part de Claudi.¹⁸

Bibliografia: Koppel 1982, 142-143, núm. 3. Koppel 1985, 17-18, núm. 6 làm. 6,1-2. Garriguet 2001, 53, núm. 73, làm. XXI, 4. Boschung 2002, 91, núm. 27.8. Mar i altres 2010, 192-194 fig. 18.

5. Estàtua masculina amb indumentària militar (MNAT 7582)

Els diversos fragments que la componen es van trobar en punts diferents de la zona de l'*hyposcaenium*. Marbre blanc de gra fi amb vetes grises (possiblement *Luni-Carrara*). Alçària conservada: 165 cm.

- 13 d'agost (*Diari*, 17): suport amb la part inferior del feix de plecs del *paludamentum* (tocant-se amb el retrat de Gai Cèsar [cat. núm. 2]), així com el braç i l'espatlla esquerres. Situació al plànol 1: 11-24, 1,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.
- 18 d'agost (*Diari*, 21): cama esquerra, conservada a partir de la part inferior del genoll. Situació al plànol 1: 11-25, 2,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.
- 20-21 d'agost (*Diari*, 22-23): fragments del tors. Situació al plànol 1: 8,5-25 (direcció SE a NE), 2,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.
- 22 d'agost (*Diari*, 26): tros de vestidura, possiblement pertanyent a aquest tors. Situació al plànol 1: 11-27, 2,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.

16 Amb anterioritat, s'ha indicat erròniament a les publicacions amb el número d'inventari 7587.

17 MNAT 45599: Koppel 1982, 142-143, núm. 4, fig. 3. Koppel 1985, 18-19, núm. 7, làm. 6, 3-4. Garriguet 2001, 53-54, núm. 74, làm. XXII, 1. Boschung 2002, 91-92, núm. 27.9. Mar i altres 2010, 192-194 fig. 18.

18 Un togat de mida més gran que la natural (MNAT 45601) trobat el 1976/1977, d'acord amb la datació estilística, es podria haver produït per representar Calígula, i després es podria haver reutilitzat l'estàtua per a un retrat de Claudi: Koppel 1982, 141-142, núm. 2, fig. 2. Koppel 1985, 16-17, núm. 5, làm. 5. Garriguet 2001, 52-53, núm. 72, làm. XXI, 3. Boschung 2002, 91, núm. 27.7. Mar i altres 2010, 192-194 fig. 18.

- 22 d'agost (*Diari*, 26): fragment corresponent a la caiguda del mantell a l'extrem inferior dret. Situació al plànol 1: 11-27, 2,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.
- 27 d'agost (*Diari*, 29): feix de plecs del *paludamentum*, possiblement pertanyent a aquest tors. Situació al plànol 1: 12-33, arran del nivell de formigó de la *scaena*.
- El panxell dret es va trobar, presumptament, el 1919, en un moment i lloc indeterminats.

Li falta el cap, que era una peça a part, així com part del braç dret i la mà esquerra.

L'estàtua, de mida més gran que la natural, es devia recolzar amb el peu dret descalç sobre el plint, mentre que devia exonerar lleugerament l'esquerre. Sobre una curta túnica, visible al braç dret i sobre els genolls, porta una cuirassa sense llambrequins, però amb dues ordres de làmines, la superior una mica més curta que la inferior. La cuirassa està adornada únicament mitjançant una línia horitzontal de roleus, sobre els quals es veu part d'una ègida vorejada per serps. Al voltant de la cintura porta nuat el *cingulum*, en què s'insereix un punyal decorat amb un cap de Medusa. El *paludamentum*, fisionat de serrells trenats, està agafat amb una fíbula de disc sobre l'espatlla dreta, i cobreix l'espatlla esquerra, l'esquena i part del pit. Del braç esquerre, lleugerament alçat, en pengen els plecs fins a tocar amb un suport en forma de tronc de palmera. La cronologia d'aquesta peça i, per tant, de la següent, és molt controvertida. Tradicionalment s'han datat a mitjans del segle II dC, tot i que alguns autors defensen una cronologia flàvia. Darrerament s'ha apostat per la hipòtesi que postula una cronologia al començament de l'època imperial. A causa de tot això, resulta molt problemàtic proposar una identificació concreta del personatge que representa.

Bibliografia: Koppel 1982, 143-145, núm. 4. Koppel 1985, 19, núm. 8, làm. 7,1. Garriguet 2001, 55-56, núm. 76, làm. XXII, 3. Boschung 2002, 91, núm. 27,5, làm. 77,3. Mar i altres 2010, 194-197 fig. 19. Ojeda 2019, 310-314, làm. 1 i 4.

6. Estàtua masculina amb indumentària militar (MNAT 7583) (fig. 11)

Els diversos fragments que la componen es van trobar en punts diferents de la zona de l'*hyposcaenium*. Marbre blanc de gra fi amb vetes grises (*Luni-Carrara*). Alçària conservada: 176 cm.

Li falta el cap, que era una peça a part, així com part del braç dret i la mà esquerra. Per a la descripció i cronologia, cf. cat. núm. 5.

- 30 de juliol (*Diari*, 3): gran part de la cama dreta juntament amb el suport i l'avantbraç esquerre amb la caiguda dels plecs del *paludamentum*. Situació al plànol 1: 9-21 i 10-22.

- 9 d'agost (*Diari*, 13): fragment corresponent al panxell i part del genoll de la cama esquerra. Situació al plànol 1: 9-19, 1,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.
- 11 d'agost (*Diari*, 14): fragment del peu dret amb una porció del plint sobre el qual s'assenta. Situació al plànol 1: 9-23, 1 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.
- 20-21 d'agost (*Diari*, 22-23): tors. Situació al plànol 1: 9-26 (direcció NE), 2,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*.

Bibliografia: Koppel 1982, 143-145, núm. 5. Koppel 1985, 19, núm. 9, làm. 7,2. Garriguet 2001, 56-57, núm. 78, làm. XXIII, 1. Boschung 2002, 91, núm. 27,4, làm. 77,1. Mar i altres 2010, 194-197 fig. 19. Ojeda 2019, 310-314, làm. 3 i 6.

7. Fragment d'una representació ideal femenina (fig. 12)

Parador actual desconegut. Trobat el 27 de setembre sobre la graderia (*Diari*, 44). Situació al plànol 2: 8-50. Marbre blanc de gra molt fi (segons Carbó). Amplada (segons Carbó): 11 cm.

Es conservava la part superior de la figura, que tenia diversos deterioraments i desperfectes.

Resulta molt complicat identificar la figura representada, segurament femenina. Carbó en fa la descripció següent: "Fragment escultòric de marbre blanc, molt fi, representant una figura femenina, ajeguda, en un llit, el braç dret en alt sobre el coixí, i la mà esquerra sostenint un escorçó. Cleopatra? Es un treball fet amb molta cura, i els espais que s'han conservat sencers mostren la mà d'un veritable artista". Amb prou feines es pot reconèixer que era nua i tenia el braç dret molt alçat. Aparentment, estava esculpida en relleu.

Inèdit.

8. Part inferior d'una estatueta (fig. 13)

Parador actual desconegut. Trobada el 22 d'octubre (*Diari*, 62). Bronze. Dimensions indeterminades. Carbó indica que està dibuixada a escala natural. Devia d'haver fet uns 5,5 cm d'alçària.

De la figura, en actitud estant i en posició frontal, tan sols se'n conservaven les cames, recolzades sobre un plint de base circular.

Inèdita.

9. Mà esquerra (MNAT 45564) (fig. 14)

Trobada el 22 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 11-26), 2,5 m per sota el nivell de formigó de la *scaena*, al costat de restes de plecs de la vestidura d'una estàtua toracada (cat. núm. 5) i d'un peu avui desaparegut (cat. núm. 11) (*Diari*, 25). Marbre blanc de gra mitjà. Longitud conservada: 18 cm; amplada conservada: 12 cm.

Mà esquerra d'una estàtua de mida més gran que la natural. Li falten els dits. El canell ha quedat sense treballar, segurament perquè el cobria la vestidura de la figura corresponent.

Bibliografia: Koppel 1985, 128, núm. 258, lám. 90,5 dreta.

10. Peu dret sobre plint d'una estàtua masculina (MNAT 7589) (fig. 15)

Trobat a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 11-23 i 10-23) trencat en dos fragments: la part anterior del peu amb un tros del plint es va trobar el 31 de juliol i la part posterior es va descobrir l'endemà (*Diari*, 4-5). Marbre blanc de gra fi (*Luni-Carrara*). Dimensions: plint: al.: 7,5/9 cm; ampl.: 22 cm; prof.: 36,5 cm. Peu: long.: 31 cm; ampl.: 14,5 cm; alt. cons.: 15,5 cm.

Peu dret sobre plint, corresponent a la cama de suport d'una estàtua masculina de mida més gran que la natural. Podria haver pertangut a l'estàtua toracada cat. núm. 5.

Inèdit.

11. Peu esquerre sobre plint (fig. 16)

Parador actual desconegut. Trobat el 22 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 11-26), 2,5 m per sota del nivell de formigó de la *scaena*, al costat de restes de plecs de la vestidura d'una estàtua toracada (cat. núm. 5) i una mà esquerra fragmentada (cat. núm. 9) (*Diari*, 25). Marbre blanc. Longitud (segons Carbó): 29 cm.

Peu esquerre descalç, recolzat en un plint, corresponent a la cama exonerada d'una estàtua masculina de mida més gran que la natural.

Inèdit.

12. Part inferior esquerra d'una estàtua (MNAT 45645) (fig. 17)

Trobada el 5 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 11-24), aparentment al mateix lloc on el 13 d'agost es van trobar el cap del príncep julioclaudi més jove (cat. núm. 2) i sengles trossos de tots dos toracats (cat. núm. 5 i 6) (*Diari*, 9). Marbre blanc de gra fi (possiblement *Luni-Carrara*). Longitud conservada: 17 cm.

Part posterior del peu esquerre calçat d'una estàtua. També se'n conserva una part del panxell, coberta per una peça. Amb anterioritat, s'ha atribuït a una figura femenina de mida la meitat que la natural. En realitat pertany a una estàtua togada, en què es pot reconèixer amb claredat la *lacinia* i que, per les dimensions, devia correspondre a una estàtua togada infantil.

Bibliografia: Koppel 1985, 131, núm. 278, lám. 92,4.

13. Peu dret calçat sobre plint (fig. 18)

Parador actual desconegut. Trobat el 27 d'octubre al nivell de formigó de la *scaena* (situació al plànol 1: 18-7) (*Diari*, 65). Marbre blanc ("marbre blanc estatuari", segons Carbó). Amplada conservada (segons Carbó): 15 cm.

Fragment del peu dret cobert pel *calceus*, corresponent a la cama de suport d'una estàtua masculina, pel que sembla, de mida propera a la natural. Es recolzava en un plint trencat almenys pels costats anterior i posterior, de la mateixa manera que el peu, que tenia trencades la punta i la zona a partir de l'empenya.

Inèdit.

14. Fragment anatòmic d'una estàtua [genoll?]

No s'ha pogut identificar aquesta peça. Carbó no la dibuixa; només en dona una descripció succinta: "Un petit fragment d'una estatua de marbre que sembla formar part d'un genoll. Mideix en el lloc maxm, 0,14 mtrs" (*Diari*, 8). Trobat el 4 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 10-27).

15. Fragment indeterminat d'una estàtua

No s'ha pogut identificar aquesta peça. Carbó no la dibuixa; només en dona una descripció succinta: "1 fragment de marbre blanc, d'uns dotze centrímetres, pertanyent a una estatua" (*Diari*, 4). Trobat el 31 de juliol a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: 10-23).

16. Fragments indeterminats d'una mateixa estàtua

No s'han pogut identificar aquests fragments. Carbó no els dibuixa; només en dona una descripció succinta: "diferents fragments petits, entre 10 i 15 centímetres, pertanyents a una estatua de marbre blanc" (*Diari*, 5). Trobats l'1 d'agost a l'*hyposcaenium* (situació al plànol 1: "disseminada").

17. Indeterminat

Segons la descripció de Carbó, el 5 d'agost es va trobar a l'*hyposcaenium* (situació en el plànol 1: 8-17) una peça que no dibuixa, però descriu:

... una pessa de ferro, amb el consegüent óxid, que hi han senyals de dos claus retorsats. Igual pot esser d'algun tros de fusta destruït pel foc, que se'n troben forsa restes, que les grapes que unien les pessas de les estatuës, quins encaixos son aproximats a son tamany. (*Diari*, 10)

Podria tractar-se d'una grapa o tac metàl·lic per unir dues peces escultòriques treballades per separat, tot i que no es poden descartar altres possibilitats.

4. Cronologia de les troballes escultòriques

30 de juliol (Diari, 3)

- 9-21 (plànol 1). Fragment de la cama dreta d'una estàtua toracada (cat. núm. 6 [MNAT 7583]).
- 9-21 (plànol 1). Fragment amb el plint, suport i resta exigua de *paludamentum* d'una estàtua toracada (cat. núm. 6 [MNAT 7583]).
- 10-22 (plànol 1). Avantbraç esquerre amb el feix de plecs del *paludamentum* d'una estàtua toracada (cat. núm. 6 [MNAT 7583]).

31 de juliol (Diari, 4)

- 11-23 (plànol 1). Part anterior de peu dret sobre plint (cat. núm. 10 [MNAT 7589]).
- 10-23 (plànol 1). Fragment no identificat d'una estàtua (cat. núm. 15).

1 d'agost (Diari, 5)

- Disseminats (plànol 1). Fragments no identificats d'una mateixa estàtua (cat. núm. 16).
- 10-23 (plànol 1). Part posterior de peu dret sobre plint, la part anterior es va trobar el 31 de juliol (cat. núm. 10 [MNAT 7589]).

4 d'agost (Diari, 7-8)

- 10-27 (plànol 1). Part superior d'una estàtua togada de mida colossal (cat. núm. 3 [MNAT 7584]). Situació: 10-27.
- 10-27 (plànol 1). Fragment del genoll [?] d'una estàtua (cat. núm. 14).

5 d'agost (Diari, 9-10)

- 11-24 (plànol 1). Fragment amb panxell i peu esquerre d'una estàtua vestida (cat. núm. 12 [MNAT 45645]).
- 8-17 (plànol 1). Indeterminat. Possiblement una grapa o tac metàl·lic que unia dues peces escultòriques (cat. núm. 17).

9 d'agost (Diari, 13)

- 9-19 (plànol 1). Fragment amb panxell i genoll de la cama esquerra d'una estàtua toracada (cat. núm. 6 [MNAT 7583]).

11 d'agost (Diari, 14)

- 9-23 (plànol 1). Peu dret d'una estàtua toracada (cat. núm. 6 [MNAT 7583]).

13 d'agost (Diari, 17)

- 11-24 (plànol 1). Retrat de Gai Cèsar (cat. núm. 2 [MNAT 45001]).

- 11-24 (plànol 1). Fragment amb el suport i la part inferior del *paludamentum* d'una estàtua toracada (cat. núm. 5 [MNAT 7582]).
- 11-24 (plànol 1). Fragment amb el braç i l'espatlla esquerra coberts pel *paludamentum* d'una estàtua toracada (cat. núm. 5 [MNAT 7582]).

14 d'agost (Diari, 18)

- 9-25 (plànol 1). Estàtua togada amb *bullae* (cat. núm. 4 [MNAT 7585]).

18 d'agost (Diari, 21)

- 11-25 (plànol 1). Cama esquerra d'una estàtua toracada (cat. núm. 5 [MNAT 7582]).

20 d'agost (Diari, 22)

- 9-25 (plànol 1). Retrat de Germànic (cat. núm. 1 [MNAT 45000]).

20/21 d'agost (Diari, 22-24)

- 9-26 (plànol 1; orientada en direcció NE). Tors toracat partit en diversos fragments (cat. núm. 6 [MNAT 7583]).
- 8,5-25 (plànol 1; orientat en direcció SE a NE). Tors toracat (cat. núm. 5 [MNAT 7582]).

22 d'agost (Diari, 25-26)

- 11-26 (plànol 1). Peu esquerre sobre plint (no localitzat: cat. núm. 11).
- 11-26 (plànol 1). Fragment de vestidura possiblement pertanyent a una estàtua toracada (cat. núm. 5 [MNAT 7582] [?]).
- 11-26 (plànol 1). Fragment de vestidura, amb la caiguda del mantell a l'extrem inferior dret d'una estàtua toracada (cat. núm. 5 [MNAT 7582]).

27 d'agost (Diari, 29)

- 12-33 (plànol 1). Fragment amb el feix de plecs del *paludamentum* d'una estàtua toracada (cat. núm. 5 [MNAT 7582] [?]).

27 de setembre (Diari, 44)

- 8-50 (plànol 2). Figura femenina jacent (cat. núm. 7).

22 d'octubre (Diari, 62)

- [?]. Fragment d'una estatueta de bronze (cat. núm. 8).

27 d'octubre (Diari, 65)

- 18-7 (plànol 1). Peu dret calçat sobre plint (cat. núm. 13).

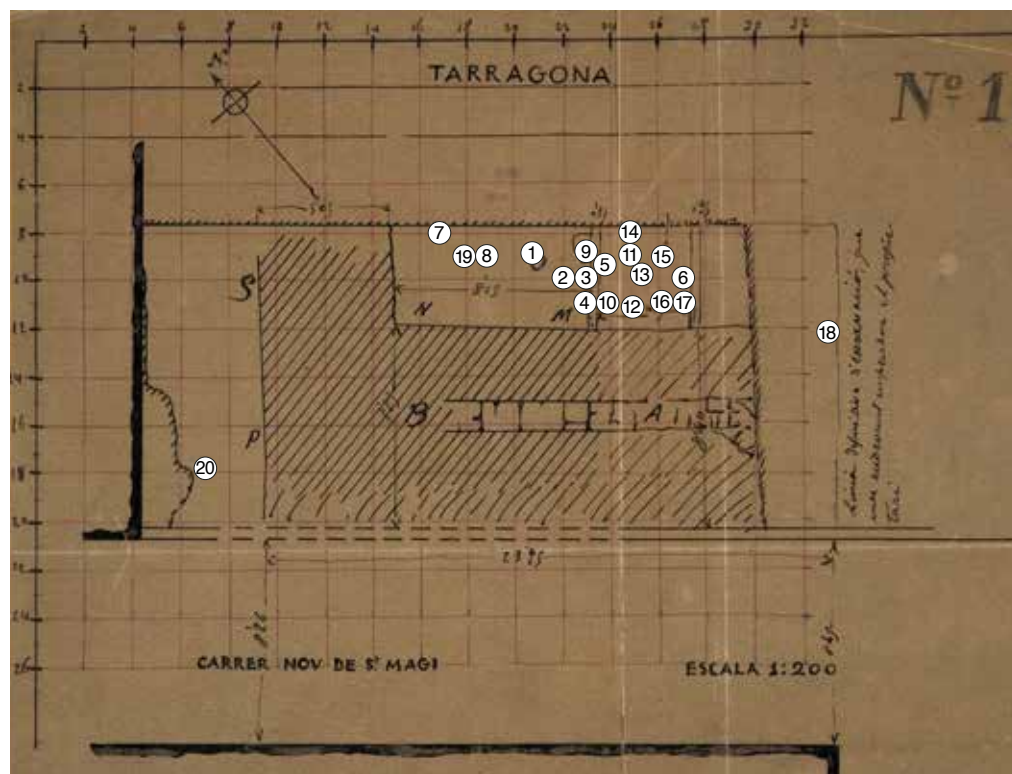

Figura 1. Ubicació de les troballes escultòriques a partir de les localitzacions indicades per Carbó en el plànol 1 del diari. Per a la localització del sector d'excavació vegeu, en aquest mateix volum, J. Sánchez i J.A. Remolà, fig. 13 (sota la supervisió de l'autor; plànol base, J. Sánchez).

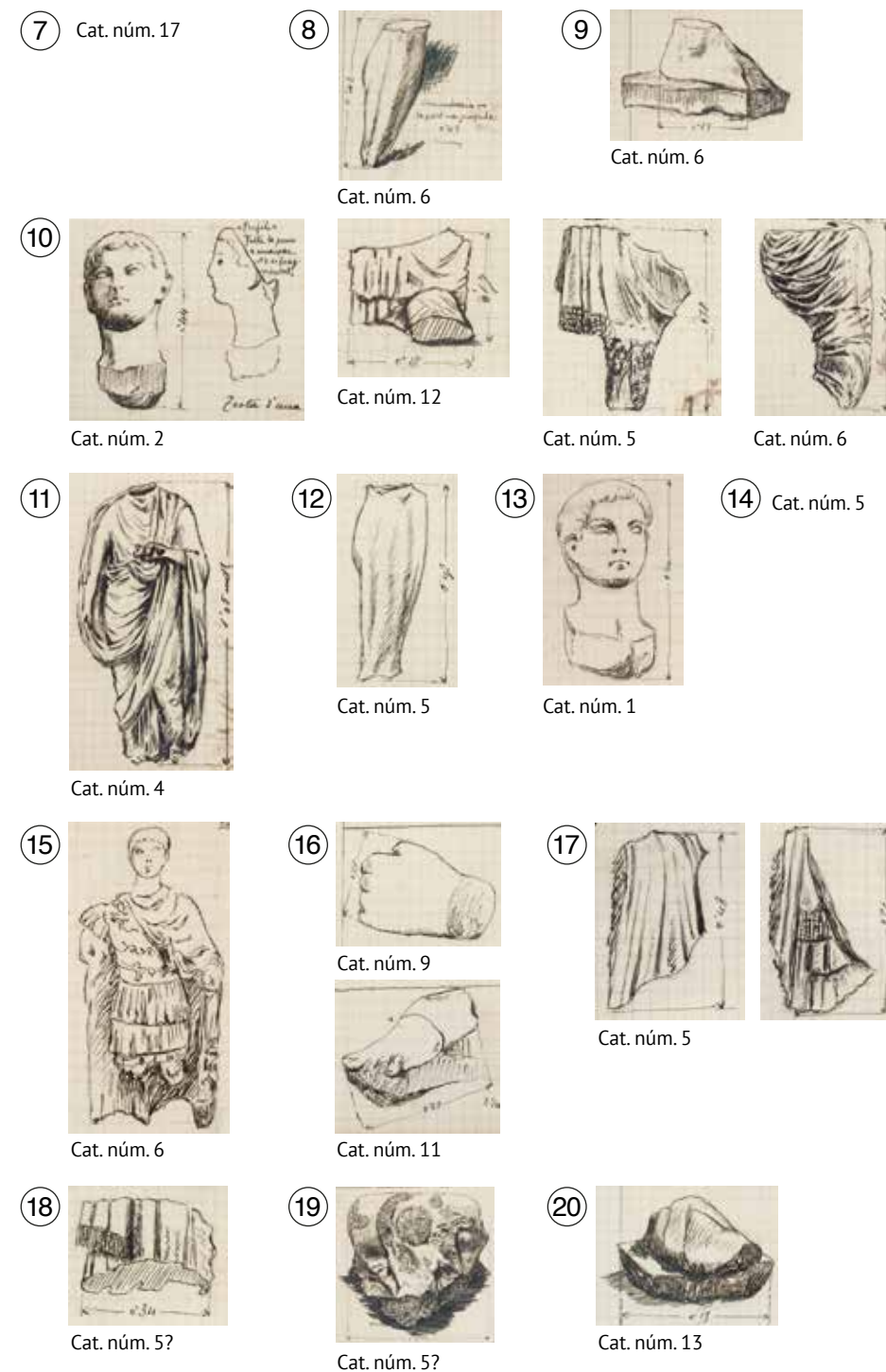
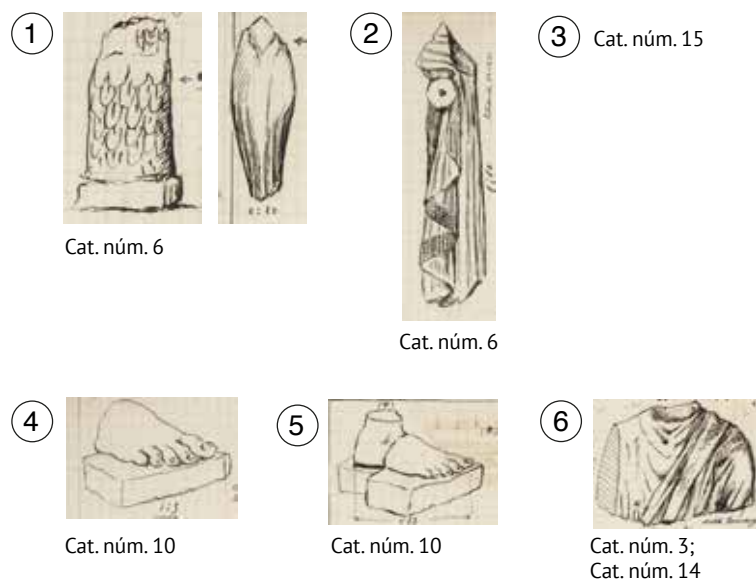

Figura 2. Fotografies dels dos torsos toracats (cat. núm. 5 i 6) poc després de trobar-los (Puig i Cadafalch 1923, fig. 564 i 565).

Figura 3. Fotografies del tors toracat (cat. núm. 5) en els anys 30-40, després de la reintegració de la cama esquerra. Esquerra: Poulsen 1933, fig. 54 (arxiu MNAT); dreta: Ventura 1943, làm. LXII, núm. 1.

Figura 4. Fotografia del tors toracat (cat. núm. 6) feta l'any 1932, sense les cames (Poulsen 1933, fig. 58) (arxiu MNAT)).

Figura 5. Vista de la sala d'escultura del llavors Museu Arqueològic Provincial de Tarragona cap al 1940 (Ventura 1941, làm. XXIII dreta). A l'extrem esquerre es veu el tors toracat cat. núm. 5, exposat de manera independent respecte als retrats de prínceps julioclaudis.

Figura 6. Cap-retrat de Germànic (MNAT 45000) (cat. núm. 1). Dibuix de Carbó (*Diari*, 22) i imatge actual (arxiu MNAT).

Figura 7. Cap-retrat de Gai Cèsar (MNAT 45001) (cat. núm. 2). Dibuix de Carbó (*Diari*, 16) i imatge actual (arxiu MNAT).

a

b

c

Figura 8. Estàtua togada colossal (MNAT 7584) (cat. núm. 3). a) Dibuix de Carbó de la part superior de la figura, trobada el 1919 (*Diari*, 7). b) Part superior del togat (Ventura 1943, làm. LXIV esquerra). c) Imatge actual (arxiu MNAT)

Figura 9. Estàtua togada amb *bullā* (MNAT 7585) (cat. núm. 4). Dibuix de Carbó (*Diari*, 18) i imatge actual (arxiu MNAT).

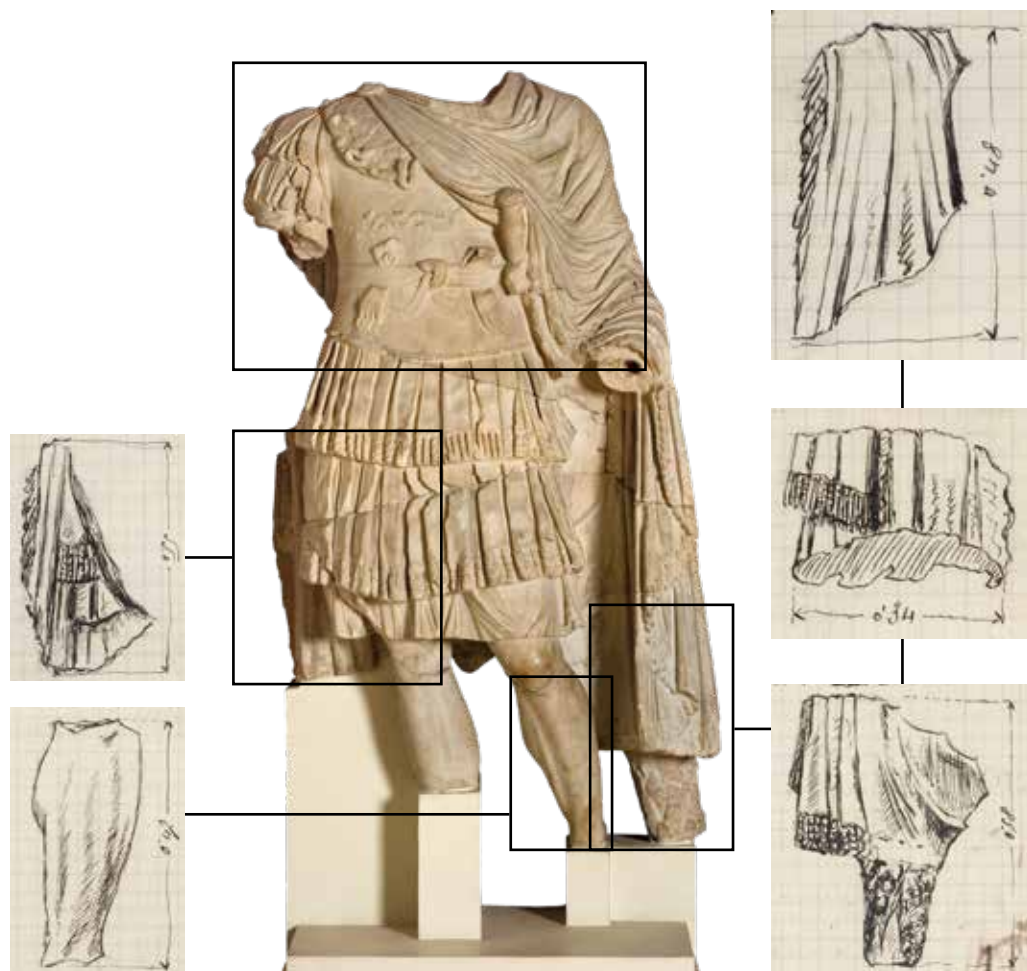

Figura 10. Estàtua masculina amb indumentària militar (MNAT 7582) (cat. núm. 5), amb indicació dels diversos fragments que la componen segons els dibuixos de Carbó (imatge: arxiu MNAT).

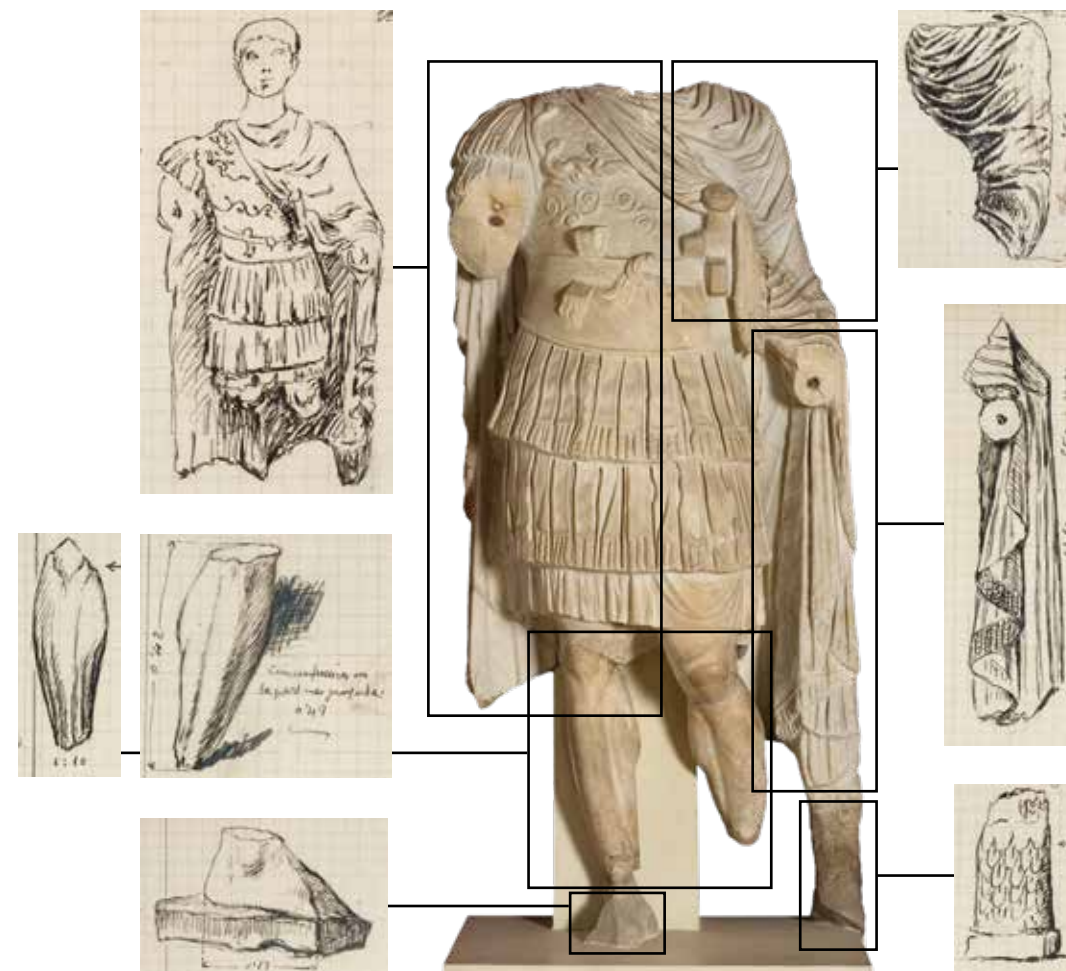

Figura 11. Estàtua masculina amb indumentària militar (MNAT 7583) (cat. núm. 6), amb indicació dels diversos fragments que la componen segons els dibuixos de Carbó (imatge: arxiu MNAT).

Figura 12. Fragment d'una representació ideal femenina (cat. núm. 7). Dibuix de Carbó (*Diari*, 44).

Figura 13. Part inferior d'una estatueta de bronze (cat. núm. 8). Dibuix de Carbó (*Diari*, 62).

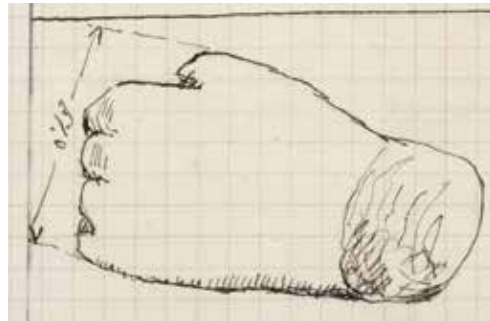

Figura 14. Fragment d'una mà esquerra (MNAT 45564) (cat. núm. 9). Dibuix de Carbó (*Diari*, 25) i imatge de 1982 (Arxiu MNAT / P. Witte-Dal).

Figura 15. Peu dret sobre plint d'una estàtua masculina (MNAT 7589) (cat. núm. 10). Dibuix de Carbó (*Diari*, 5) i imatge actual (arxiu MNAT).

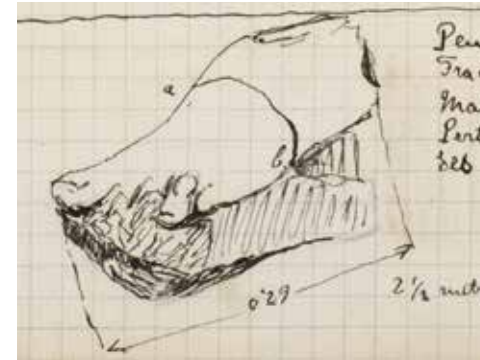

Figura 16. Peu esquerre descalç sobre plint (cat. núm. 11). Dibuix de Carbó (*Diari*, 25).

Figura 17. Fragment d'un peu esquerre calçat, amb la part inferior de la vestimenta d'una estàtua (MNAT 45645) (cat. núm. 12). Dibuix de Carbó (*Diari*, 9) i imatge actual (arxiu MNAT).

Figura 18. Peu esquerre calçat sobre plint (cat. núm. 13). Dibuix de Carbó (*Diari*, 65).

Bibliografia

J. M. Abascal; H. Gimeno (2000), *Epigrafía hispánica* (con la colaboración de I. Velázquez: Pizarras visigodas), Real Academia de la Historia, Catálogo del Gabinete de Antigüedades, Madrid.

AE= *L'Année Epigraphique*.

Anuari = *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona).

Á. del Arco (1898), "Nueva inscripción del teatro romano de Tarragona", *Boletín de la Real Academia de la Historia* (Madrid), tom XXXII, quadern II, febrer 1898.

L. del Arco (1906), *Guía artística y monumental de Tarragona*, Tarragona.

P. Arroyo (2018), *Memòria de la intervenció de conservació-restauració de tres estàtues d'època romana del fons del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona*, el Vendrell, memòria inèdita.

A. Audin (1957), "Datation du théâtre de Lugdunum", *Latomus*, XVI, 225-231.

A. Balcells i González (2007), "Cent anys d'història de l'Institut d'Estudis Catalans", *IEC. L'Institut d'Estudis Catalans 1907-2007*, Barcelona, 21-37.

M. Berges Soriano (1982), "Teatro romano de Tarragona. Antecedentes y situación", *Teatro en la Hispania Romana, Mérida 1980*, Badajoz, 115-129.

P. Bosch i Gimpera (1920), "Un deure patriòtic envers Tarragona", *La Veu de Catalunya* (Barcelona), 22 d'octubre de 1920 (edició del vespre), 8.

P. Bosch i Gimpera (1963), "Records i anècdotes de Tarragona", *Pont Blau*, 124, juny-juliol de 1963, Mèxic, 136.

D. Boschung (2002), *Gens Augusta. Untersuchungen zu Aufstellung, Wirkung und Bedeutung der Statuengruppen des julisch-claudischen Kaiserhauses* (Monumenta Artis Romanae XXXII), Main am Rhein.

F. Carbó (1919), "Hallazgos arqueológicos", *Diario de Tarragona*, any LXVI, núm. 199, 23 d'agost del 1919, 2.

P. Cardona (1994), *El convent de frares menors caputxins a la ciutat de Tarragona (1589-1989). Aproximació històrica*, Tarragona.

J. L. Carod-Rovira (1986), "Macià Mallol i Bosch", *Cent personatges del Baix Penedès al Montsià*, Edicions El Mèdol / Caixa Penedès, Tarragona.

CIL II= E. Hübner (1869), *Corpus Inscriptionum Latinarum, II, Inscriptiones Hispaniae, Latinae*, Berlin (Supplementum, Berlin, 1892).

CIL II²/14= G. Alföldy (2011-2016), *Corpus Inscriptionum Latinarum, II, Inscriptiones Hispaniae Latinae, Pars XIV: Conventus Tarraconensis. Colonia Iulia urbs triumphalis Tarraco (fasc. II-IV)*, Berlin.

M. Corretger (1996), *L'obra narrativa d'Alfons Maseras*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

J. A. Domingo (2003), *La decoración arquitectónica del teatro romano de Tarraco*, Tarragona, tesi de llicenciatura inèdita.

J. A. Domingo (2005), *Capitells corintis a la província Tarraconense (S. I – III dC)*, Tarragona.

J. A. Domingo (2010), "La reutilización de material decorativo clásico durante la tardoantigüedad y el altomedioevo en Cataluña", *Butlletí Arqueològic*, V, 32, 795-848.

J. A. Domingo; A. Garrido; R. Mar (2011), "Talleres y modelos decorativos en la arquitectura pública del noreste de la Tarraconense en torno al cambio de era: el caso de Barcino, Tarraco y Auso", a T. Nogales; I. Rodà (editors), *Roma y las provincias: modelo y difusión*, Roma, 851-862.

D. Fishwick (2005), *The Imperial Cult in the Latin West (RGRW 148), Provincial Ruler Cult: The Provincial Centre; Provincial Cult*, volum 3-4, Leiden.

D. Fishwick (2007), "Numen Augustum", *ZPE*, 160, 247-255.

D. Fishwick (2014), "Augustus and the Cult of the Emperor", *Studia Historica Antiqua*, 32, 47-60.

J. Folch i Torres (1919), "Les darreres troballes arqueològiques de Tarragona", *D'Ací d'Allà* (Barcelona), volum IV, núm. 10, octubre de 1919, 928-932.

M. Fuchs (1987), *Untersuchungen zur Ausstattung römischer Theater in Italien und den Westprovinzen des Imperium Romanum*, Mainz am Rhein.

J. A. Garriguet (2001), *Corpus Signorum Imperii Romani / Corpus de Esculturas del Imperio Romano. España II 1, La imagen del poder imperial en Hispania. Tipos estatuarios*, Murcia.

A. M. Gibert (1919), "Ruïnes inexplorades d'un nou temple romà", *La Cruz* (Tarragona), núm. 6058, 1 d'agost de 1919, 1 [reproduït al *Diario de Tarragona* del dia 3]. Amb el mateix títol, continuà la sèrie a *La Cruz* els dies 3, 6, 7 i 29 d'agost i 11 de setembre [textos reproduïts al *Diario de Tarragona* els dies 5, 7, 8 i 30 d'agost i 14 de setembre].

J. Gimeno (1991), *Estudios de arquitectura y urbanismo en las ciudades romanas del nordeste de Hispania*, Tesi Doctoral núm. 145/91, Universidad Complutense de Madrid, Madrid.

M. A. Gutiérrez (1992), *Capiteles romanos de la Península Ibérica*, Valladolid.

B. Hernández Sanahuja; E. Morera Llauredó (1892), *Historia de Tarragona desde los más remotos tiempos hasta la época de la restauración cristiana...*, Tarragona.

E. M. Koppel (1982), "Escultura del teatro romano de Tarragona", *Actas del Simposio El teatro en la Hispania Romana. Mérida, 13-15 de Noviembre de 1980*, Badajoz, 139-151.

E. M. Koppel (1985), *Die römischen Skulpturen von Tarraco*, Madrider Forschungen, 25, Berlin.

E. M. Koppel (2004), "La escultura", a X. Dupré (editor), *Las capitales provinciales de Hispania*, 3. *Tarragona, Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Roma, 111-122 + làms. VI-X.

P. Liverani (2014), "Per una 'Storia del colore'. La scultura policroma romana, un bilancio e qualche prospettiva", a P. Liverani; U. Santamaria (editors), *Diversamente bianco: la policromia della scultura romana*, Roma, 9-32.

J. López Vilar; D. Gorostidi (2015), "Aqua Augusta a Tarraco?", a J. López Vilar (editor), *Tarraco Biennal 2. Actes 2 Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. August i les províncies occidentals. 2000 aniversari de la mort d'August*, Tarragona, 251-255.

J. M. Macias; I. Fiz; L. Piñol; M. T. Miró; J. Guitart (directors científics) (2007), *Planimetria arqueològica de Tarraco*, Documenta, 5, Tarragona.

M. Mallol i Soler (1999), "Macià Mallol i Bosch (1876-1960)", *Kesse* (Tarragona), Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, núm. 29, agost de 1999, 20-24.

R. Mar; J. Ruiz de Arbulo; D. Vivó; J. A. Domingo; M. Lamuà (2010), "La scaenae frons del teatro de Tarraco. Una propuesta de restitución", a S. F. Ramallo; N. Röring (editors), *La scaenae frons en la arquitectura teatral romana. Actas del Symposium Internacional celebrado en Cartagena los días 12 al 14 de marzo de 2009 en el Museo del Teatro Romano*, Múrcia, 173-201.

J. Massó Carballido (1995), "Diari d'excavacions manuscrit", *La mirada de Roma. Retrats romans dels museus de Mérida, Toulouse i Tarragona*, MNAT, Tarragona, 68.

J. Massó Carballido (2001), "Francesc Carbó, excavador del teatre romà de Tarragona (1919)", *Diari de Tarragona*, núm. 5048, 29 de maig del 2001, 5.

J. Massó Carballido (2013), "El teatre romà de Tarragona: Història de la recerca arqueològica fins al 1977", *Butlletí Arqueològic*, V, 34-35 (2012-2013), Tarragona, 5-43.

P. Mateos; Y. Picardo (2011), "El teatro romano de Metellinum", *Madrider Mitteilungen*, 52, 373-410.

P. Mateos; O. Rodríguez (2018), "La arquitectura del edificio escénico del teatro romano de Mérida", a P. Mateos (editor), *La scaenae frons del teatro romano de Mérida*, Mèrida, 41-74.

J. R. Mélida (1915), *El teatro romano de Mérida*, Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Anticuarios, Imp. de la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», Madrid.

J. Molas (1919a), "Restos del Teatro Romano", *Diario de Tarragona*, any LXVI, núm. 170, 20 de juliol de 1919, 1.

J. Molas (1919b), "Nuevos hallazgos arqueológicos", *Diario de Tarragona*, any LXVI, núm. 176, 27 de juliol de 1919, 1.

J. Molas (1919c), "Sobre las ruínas romanas", *Diario de Tarragona*, núm. 207, 2 de setembre de 1919, 1.

J. Molas (1919d), "Nuevos restos del Teatro romano", *Diario de Tarragona*, núm. 224, 21 de setembre de 1919, 1.

J. Molas (1920), "Sobre el ara descubierta en las ruinas del Theatro", *Butlletí Mensual* (Tarragona), Secció Excursionista de l'"Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera", núms. 23 i 24, 1 de març i 1 d'abril del 1920, 22-25 i 34-37 [+42-43].

E. Morera (ca. 1910), *Provincia de Tarragona*, volum IV de la *Geografia General de Catalunya* (dir. per F. Carreras Candi), Barcelona.

J. M. de Navascués (1929), "Tarragona", *IV Congreso de Arqueología*, Barcelona, 43-44.

D. Ojeda (2019), "Tre statue loriccate provenienti dal teatro di Tarragona. I supporti delle sculture romane (*Stützen*) come metodo di datazione", *15th Colloquium on Roman Provincial Art. Benefactors, Dedicants and Tomb Owners. Society – Iconography – Chronology. 14 – 20 June 2017*, Graz/Austria, 310-316.

[C. Oliva] (1919), "Hallazgos en el theatro de Tarragona", *Boletín arqueológico*, II, 24, Tarragona, 69-79.

A. Opisso (1919), "Divagaciones históricas. Magna Tarraco", *Diario de Tarragona*, any LXVI, núm. 205, 30 d'agost de 1919, 2.

P. Pensabene (2007), "Marmo ed evergetismo negli edifici teatrali d'Italia, Gallia e Hispania", *Mainake*, XXIX, 7-52.

F. Poulsen (1933), *Sculptures antiques du musées de province espagnols*, Copenhagen.

J. Puig i Cadafalch; A. de Falguera; J. Goday (1909), *L'arquitectura romànica a Catalunya. Volum I, Precedents*, Barcelona.

J. Puig i Cadafalch (1923), "El teatre romà de Tarragona", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), volum VI (1915-1920), 712-717.

J. Puig i Cadafalch (1934), *L'arquitectura romana a Catalunya*. Barcelona, 190-196.

M. Recasens (1979), "Los capiteles romanos del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona", *Butlletí Arqueològic*, V, 1, 43-143.

J. A. Remolà; J. Sánchez (en premsa), "El teatre romà, noves dades sobre el procés d'urbanització de l'àrea portuària de Tàrraco", *Tribuna d'Arqueologia 2017-2018*, Barcelona.

RIT= G. Alföldy (1975), *Dis römischen inschriften von Tarraco*, Berlin.

N. Röring (2010), "Nuevo estudio arquitectónico de la fachada escénica del teatro romano de Augusta Emerita", a S. F. Ramallo; N. Röring (editors), *La scaenae frons en la arquitectura teatral romana, Cartagena 2009*, Murcia, 163-172.

N. Röring (2017), "Das augusteische Theater der Colonia Augusta Emerita", a S. Panzram (editor), *Oppidum – Civitas – Urbs. Städteforschung auf der Iberischen Halbinsel zwischen Rom und al-Andalus*, Berlin, 73-86.

J. Rovira; O. Martín (2014), *Tarraco: guia arqueològica*, Tarragona.

J. C. Ruiz (2018a), "Los retratos imperiales de Tarraco: notas sobre talleres y técnicas de producción", *Espacio, Tiempo y Forma, Serie I, Prehistoria y Arqueología*, núm. 11, 75-100.

J. C. Ruiz (2018b), "La temprana importación de mármoles blancos en Tarraco", *Pyrenae*, núm. 49.1, 99-123.

J. Ruiz de Arbulo (1994), "Serra i Vilaró i el descobriment del fòrum de Tàrraco", *Revelar el passat*, MNAT, Tarragona, 53-55.

J. Sánchez Gil de Montes (2008), *Memoria de la excavación arqueológica y estudio complementario, de los restos arqueológicos del teatro romano de Tarragona, 2008*, memòria d'excavació inèdita.

J. Sánchez Real (1951), "El Teatro Romano de Tarragona. Polémica periodística en torno a las ruinas", *Diario Español*, núm. 3913, 14 d'abril de 1951, Tarragona, 5.

J. Serra Vilaró (1932), *Excavaciones en Tarragona*, Memoria presentada a la Junta Superior de Excavaciones, MJSEA, núm. 116, 5 de 1930, Madrid.

Tarragona (1996), *Tarragona. El canvi de segle. 1890-1918*, Fundació Caixa de Pensions, Barcelona.

S. Ventura (1941), "Museo Arqueológico de Tarragona. Memoria", *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales*, Madrid, volum I (1940), 81-91, làms. XIX-XXVI.

S. Ventura (1942), "Museo Arqueológico de Tarragona. Memoria", *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales*, Madrid, volum II (1941), 128-139, làms. LII-LIII.

S. Ventura (1943), "El Teatro romano de Tarragona", *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales*, Madrid, volum III (1942), 196-202, làms. LXI-LXV.

Amb motiu del centenari de les excavacions arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans al teatre romà de Tarragona (1919) hem volgut donar a conèixer el diari d'excavació elaborat per Francesc Carbó i Olivé (1868-1924), director *de facto* dels treballs. Les anotacions s'acompanyaven de dibuixos de les peces més rellevants, plantes de situació de les troballes i diversos croquis que fan d'aquesta obra un referent imprescindible per al coneixement de l'edifici teatral.

La reproducció íntegra del diari està precedida per una sèrie d'articles que analitzen les aportacions contingudes en el document i ajuden a contextualitzar i millorar la comprensió de les seves aportacions.

